

Kanske var detta tillräckligt för att det bland bönderna senare skulle talas om "den goda svenska tiden", då det fanns en överhet som ville sätta spärr mot godsägarnas godtycke.

I diskussionen om livegenskapen lyfter författarna fram olika ståndpunkter i forskningen. Detta är värdefullt och jag hade gärna sett att det skett oftare. Det hade varit positivt om skilda tolkningar hade fått komma till uttryck på många ställen i boken. Då hade det varit lättare för läsaren att utläsa var de viktiga skiljelinjerna går i forskningen om Estlands historia.

Författarna har en stor kunskap om forskningsläget. Tillsammans besitter de en omfattande språkkunskap som gör att en stor del av den relevanta forskningen har kunnat integreras i arbetet. Bristen på ryskspråkig forskning i den annars omfattande litteraturlistan antyder emellertid att det kan finnas vissa brister i redovisningen av rysk och sovjetisk forskning om Estland, även om många av de viktigaste resultaten naturligtvis också kan ha redovisats på andra språk.

Boken innehåller några mindre kartor som visar utbredningen av de områden som behärskades av olika makter i området. Detta är värdefullt, men jag hade gärna också sett en mer detaljerad karta över Estland, gärna både med sina historiska namn och dagens, så att läsaren hade fått en bättre översikt över var olika händelser utspelades. Många potentiella läsare är nog inte så bekanta med Estland att de omedelbart geografiskt kan placera exempelvis Lais (Laiuse) eller Walk (Valga).

Provinsen bortom havet är en intressant bok med många målgrupper: den som vill veta mer om ett områdes historia på andra sidan havet, historikern som vill allmänbilda sig och forskaren som vill få en översikt över relevant forskning om Estlands historia under den svenska tiden. Genom sin omfattande litteraturförteckning får inte minst den senare en bra genväg till det estniska forskningsläget.

Mittuniversitetet

JAN SAMUELSON

Erik Peterson & Annika Sandén, *Mot undergången: Ärkebiskop Angermannus i apokalypsens tid*, (Stockholm: Norstedts 2012). 298 s.

"Ty jag har hört som en förödelse över hela jorden, beslutad av Herren Gud Sebaot" – med detta citat från Jesaja 20:28 inledas boken *Mot undergången: Ärkebiskop Angermannus i apokalypsens tid* av Erik Petersson och Annika Sandén. Läsaren får veta att Angermannus (ca 1540–1608) – predikant och kyrkoherde – använde detta bibelord vid ankomsten till Lübeck år 1582.

Angermannus tänkte om sin tid som apokalypsens tid. Det var en tankefigur som redan några decennier innan han gick i exil började dominera både inom litteratur och konst.

Boken börjar med en skildring av den religiösa situationen i Europa under senmedeltid (första delen, "Apokalyps"), vars stämningar också återfinns i bokens titel. Författarna argumenterar för att undergången av den katolska tron och dess samhällsordning inledde framväxten av protestantismen i Europa. Samtidigt ansåg många av dåtidens lärda att det var det vanliga syndiga folket som ansvarade för de epidemier och naturkatastrofer som ägde rum vid denna tid. Pesten, hårda vintrar, översvämningar och torka ställde till med stora problem i det vardagliga livet och medförde att den svenska befolkningen minskade med en tredjedel. Vid samma tidpunkt började den politiska situationen, samt det religiösa livet, förändras.

I bokens andra del "Den glupande vargen" fokuserar författarna på den framväxande protestantismen i Sverige. Även om det fortfarande fanns en rad oklarheter kring den nya tron samt kvardröjande katolska strömningar var den protestantiska framväxten markant. Dessa spänningar förvandlades till större politiska konflikter inom det svenska samhället, ofta förknippade med Gustav Vasas efterföljare på den svenska tronen. I detta sammanhang blev Angermannus en av de främsta förespråkarna för den evangeliskt-lutherska tron och en viktig politisk aktör i Sverige. Som en följd av konflikten med Johan III om liturgin tvingades han emigrera till Tyskland. Återkomst till Sverige 1593, efter en ungefär tio år lång landsflykt, utgör en mittpunkt i Petersons och Sandéns bok. Samma år blev Angermannus utnämnd till ärkebiskop på Uppsalamötet, en position han fick tack vare stödet från hertig Karl. Tre år senare började hans stora visitationsresa genom Sverige – något som ägnas stora delar av bokens tredje och fjärde del "Förskjuten" och "Från ord till handling". Förutom den ingående beskrivningen av själva räfsten och sammanhangen kring denna, ägnas flera kapitel i den fjärde delen åt analysen av dåtidens moral samt folkets förmenta illgärningar och påföljder av dessa. De flesta straffen var relationsrelaterade. Inom den lutherska tron utgjorde vigseln inte längre ett sakrament. Ändå skulle samlevnaden endast organiseras via giftermål – alla andra former av samlevnad straffades hårt – med ris och vatten.

Den sista delen, "Tystnad", berättar om de konflikter som slutligen växte fram mellan Angermannus och hertig Karl. Räfsten som Angermannus började i Sverige samt hans sammansvärjning med Sigismund och dess lojala män i Stockholm resulterade i en process mot ärkebiskopen som slutade med att Angermannus fängslades. Angermannus slutade sina dagar i fängelse på Gripsholm slott 1608. Han begravdes på den lokala kyrkogården utan kyrkliga ceremonier.

Mot undergången: Ärkebiskop Angermannus i apokalypsens tid av Erik Peterson och Annika Sandén är inte bara en analys av ärkebiskopens Angermannus liv och handlingar. Det analytiska huvudperspektivet ligger på räfsten och dess betydelse i det senmedeltida Sverige och författarna frågar sig hur denna historia egentligen ska skrivas. Peterson och Sandén framställer detta genom att belysa Angermannus liv, hans politiska och religiösa engagemang, men ofta dominerar skildringarna av händelserna i Sverige och det övriga Europa medan Angermannus aktiviteter och handlingar träder i bakgrunden. Förutom själva räfsten lyfter författarna även fram dåtidens samhälle, kultur och religion, teman som ofta tillåts överlappa varandra. En förklarande beskrivning över vad som menas med Europa, eller Sverige för den delen, saknas dock. Som läsaren får man intrycket att apokalypsens tid har varit unik och exceptionell för just Angermannus agerande medan visioner om ett gudomligt straff även förekom under hela medeltiden. En beskrivning av själva övergången till protestantismen i Sverige tematiseras kortfattad, likadant den realitet som människor levde under innan lutherska tron fick spridning där och räfsten som ett europeiskt fenomen. Kanske den spanska inkvisitionen eller jesuitordens motreformation hade kunnat skapa en grund för möjliga komparativa undersökningar, något som i sin tur kunde kasta ett nytt ljus på utvecklingen av reformationen i Sverige? Samtidigt hade också en mer fyllig framställning av det politiska läget under Hertig Karl, blivande Karl IX, samt Sigismund och hans inflytande i landet tillfört boken ytterligare nyanser.

Avslutningsvis bör det understrykas att boken i sin helhet är en välskriven berättelse. *Mot undergången* är inte en uttalad biografi men liknar ändå denna litterära form. Genom Angermannus får läsaren en inblick i dåtidens kulturella och etiska maktstrukturer och inte minst det vanliga folkets levnadsätt. Jag hade dock gärna sett mer fokus på Angermannus liv och värderingar som resulterade i räfsten.

Södertörns högskola

MICHAL SALAMONIK

Annika Sandén, *Missdådare: Brott och människoöden i Sverige omkring 1600* (Stockholm: Atlantis 2014). 276 s.

Vad förenar en mördad gammal skräddare och en liderlig och försupen präst? Vad har en sadistisk make gemensamt med en bråkig och tjuvaktig ogift kvinna? Finns det en koppling mellan en ung borgarson som stal i kyrkan och en brutal storbonde som gjorde de unga tjänstekvinnorna gravida och sen dödade barnen?